

УДК 373.21

Клибанівська Т. М.

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Клибанівська Т. М. Професійне самовизначення та професійне становлення старшокласників. У статті аналізуються поняття професійної орієнтації і професійного самовизначення особистості в ранньому юнацькому віці. Визначено основні чинники, важливі при підготовці старшокласників до вибору напрямку професійної діяльності. Зазначено вплив як макро-, так і мікросередовища, на професійну траєкторію школярів. Досліджено аспекти професійного самовизначення та професійного становлення у випускників. Виявлено наявність певних змін у самооцінці професійної визначеності старшокласників, стабільності показників за факторами термінальних цінностей, мотиваційних аспектів професійного вибору і значущих життєвих сфер. Встановлено, що профконсультативні заходи знижують рівень проблематичності і сприяють формуванню позитивного ставлення до професійного самовизначення, підвищенню впевненості старшокласників в успішному розв'язанні проблеми вибору професії.

Ключові слова: професійне самовизначення, професійне становлення, адаптація, самоактуалізація, термінальні цінності, соціалізація.

Клебановская Т. Н. Профессиональное самоопределение и профессиональное становление старшекласников. В статье анализируются понятия профессиональной ориентации и профессионального самоопределения личности в раннем юношеском возрасте. Определены основные факторы, важные при подготовке старшекласников к выбору направления профессиональной деятельности. Отмечено влияние как макро-, так и микросреды, на профессиональную траекторию школьников. Исследованы аспекты профессионального самоопределения и профессионального становления у выпускников. Вывявлено наличие определенных изменений в самооценке профессиональной определенности старшекласников, стабильности показателей по факторам терминальных ценностей, мотивационных аспектов профессионального выбора и значимых жизненных сфер. Установлено, что профконсультативные меры снижают уровень проблематичности и способствуют формированию позитивного отношения к профессиональному самоопределению, повышению уверенности старшекласников в успешном решении проблемы выбора профессии.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, профессиональное становление, адаптация, самореализация, терминальные ценности, социализация.

Постановка проблеми. Сучасний старшокласник гостро потребує професійної кваліфікованої допомоги у побудові власної освітньої і майбутньої професійної траєкторії. Її слід створювати ще під час навчання у школі. Професійне самовизначення особистості розпочинається із вибору своєї майбутньої професійної діяльності, навчального закладу, життєвої перспективи. Зазвичай юнаки та дівчата мріють про професію через її зовнішню привабливість, наприклад, за рівнем зарплатні, іміджу установи, престижності професії, за прикладом батьків, друзів тощо. При цьому ігнорують, недооцінюють власні особистісні якості.

У старших класах зростає потреба школярів у профорієнтаційній підготовці, з'являється бажання випробувати себе в новій суспільній ролі, прагнення готуватися до життя та праці, розвивати у себе якості, необхідні в майбутньому для фахової діяльності. Старшокласники вже чітко усвідомлюють, що тільки високий професіоналізм може гарантувати значні досягнення в різних сферах трудової діяльності та конкурентоздатність на ринку праці.

Зміст профорієнтаційної роботи в сучасній старшій школі повинен забезпечувати самостійне формування юнаками і дівчатами ставлення до себе як майбутнього фахівця та до професійного середовища, в якому норми, правила і приписи задають соціально-професійні стандарти діяльності людини-професіонала. А шкільний педагог та психолог цілеспрямовано проектують такий розвиток і, за допомогою засобів професійної орієнтації, керують становленням і розвитком у старшокласників образу «Я-майбутній професіонал» як домінуючого конструкту їх професійного майбутнього [14, с. 67–68].

Зауважимо, що професійне самовизначення особистості в ранньому юнацькому віці відбувається в умовах суттєвих змін у діяльності і оточенні людини та супроводжується значними зрушеннями в її самосвідомості, формуванням нових аспектів образу «Я». Чим точніше буде здійснено процес самовизначення, тим з більшою вірогідністю суспільство одержить гарного спеціаліста-професіонала.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначальними для дослідження проблеми професійної орієнтації і професійного самовизначення особистості є наукові праці Л. Божович [2], О. Гріньової [4], Е. Зеєра [5], Є. Клімова [7], С. Максименка [10], І. Мачуської [12], Н. Побірченко [13], М. Пряжнікова [15], О. Туриніної [16], Б. Федоришина [17], Н. Чепелевої [18] та ін.

Зокрема, Є. Клімов [7] визначив основні чинники, важливі при підготовці старшокласників до вибору напряму професійної діяльності; Б. Федоришин [17] провів психологічний аналіз особистості учня з профорієнтаційною метою; І. Мачуська [12] дослідила основні чинники професійного самовизначення старшокласників; С. Вітвіцька [3] визначила психологічні умови професійного самовизначення випускників загальноосвітніх шкіл в процесі профконсультації; Т. Кравченко [8] вивчала вплив батьків на вибір професії учнями.

Як зазначає І. Мачуська, для оцінювання ефективності процесу підготовки старшокласників до професійного самовизначення використовуються критерії, які дають змогу визначити ступінь їхньої готовності до вибору професії: когнітивний компонент (здатність до самоаналізу; здатність до аналізу професій, наявність профінформаційних знань, адекватна самооцінка); мотиваційний компонент (сформованість ієрархії мотивів вибору професії; наявність стійкого інтересу до певної професії; сформованість професійних намірів); практичний (наявність обґрунтованого особистого професійного плану та здійснення практичних заходів з його реалізації) [12, с. 478].

І. Маноха відзначає, що саморозвиток є своєрідним акумулюванням себе, нагромадженням енергії, умінь, навичок, здібностей, а самореалізація являє собою процес прояву всього цього [11]. Тобто самореалізація розглядається як основний спосіб реалізації особистості. Задовольняючи потреби в самореалізації, людина формує і розвиває свої потенції.

Проектування професійного майбутнього старшокласниками значною мірою соціально детерміновано. Основним засобом такого життєконструювання є некритична ідентифікація з батьками, прийняття соціальних стереотипів [2; 15].

Ф. Зеєр зазначає, що підліток наслідує «романтичні професії» «справжніх дорослих» [5]. Тому, як доводить О. Кузнецова, старшокласники не завжди враховують свої здібності при виборі професії та не завжди приймають на себе відповідальність за свій вибір. Однак, основними мотивами вибору юнаками профілю професійної освіти є мотивація досягнення успіху й уникнення невдачі, орієнтація на власні інтереси й реальні можливості, орієнтація на думку інших, престижна мотивація [9]. Ці мотиви в складних життєвих ситуаціях виявляються в копінг-стратегіях «пошуку соціальної підтримки» та «планування вирішення проблеми», «уникнення» та ін. [1].

Самостійність учня при виборі фаху є важливою складовою адекватного професійного самовизначення. Водночас важливо при проведенні професійної орієнтації враховувати вплив як макро-, так і мікросередовища, на позиції школярів. В. Кавецкий до чинників макрорівня відносить соціальну структуру суспільства, механізми соціальної стратифікації в ньому і роль у цих механізмах освіти, а до чинників мікрорівня – соціальне становище, освіту, і позицію батьків, особливості виховання ними дітей, расову й етнічну приналежність оптанта, успішність його навчання в школі тощо [6].

Результати розвідок науковців свідчать: якщо для учнів 10-х класів найбільший вплив на вибір професії чинять батьки, однолітки та засоби масової інформації, Інтернет, то у 11-му класі ієрархія чинників впливу на вибір професії зазнає помітної трансформації. Незначний, на думку учнів, вплив на процес вибору професії має навчально-виховна робота школи. Гурткова та інші форми педагогічної позашкільної роботи із зростанням віку частково втрачають свій вплив на вибір професії, проте часто є важливим орієнтиром для окремих учнів [12, с. 478].

Метою дослідження є здійснення теоретичного та емпіричного аналізу психологічних особливостей самовизначення та професійного становлення старшокласників.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Враховуючи важливість та актуальність професійного самовизначення особистості, ми провели емпіричне дослідження. У ньому брали участь учні випускних класів комунального закладу «Загальноосвітня школа I–III ступенів №4 імені Д. Менделєєва Вінницької міської ради» та Навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I–III ступенів – гуманітарно-естетичний колегіум №29 Вінницької міської ради». Загальна кількість досліджуваних – 50 осіб.

Дослідження проводилося протягом навчального року. Плануючи експеримент на цей період (січень–березень), ми припускали, що саме в цей час проблема вибору майбутньої професії виступає як найактуальніша для випускників школи, і тому це є найбільш адекватний момент для дослідження особливостей процесів, пов'язаних із професійним самовизначенням особистості.

Варто зазначити, що школа №4 має особливість, оскільки на її базі створений профконсультативний гурток. Психолог школи проводить постійні профконсультації для випускників

школи. У школі №29 такого гуртка не існує. Тому, однією із гіпотез нашого дослідження було з'ясувати, чи впливає наявність постійних профконсультацій протягом року на психологічні особливості самовизначення старшокласників.

На першому етапі, який проводився безпосередньо у класах на базі шкіл на початку другого півріччя, ми провели дослідження, використовуючи такі психодіагностичні методики: «Опитувальник суб'єктивної оцінки професійного визначеності» (СПВ) (О. І. Вітківська); «Опитувальник термінальних цінностей (ОТеЦ)» (І. Г. Сенін); опитувальник «САМОАЛ» (О. В. Лазукіна в адаптації Н. Ф. Каліни).

Таким чином, на першому етапі дослідження у реальних умовах була відібрана група, яка була активним учасником профконсультацій. Експериментальна група складалася з реальних учнів, які на добровільній основі звернулися до психолога школи з конкретними психологічними проблемами, що дало нам підстави розглядати таку експериментальну групу як цілком репрезентативну та адекватну завданням дослідження. Юнаки та дівчата, які не зверталися до психолога за профконсультаціями, увійшли до контрольної групи.

Повторне обстеження всіх респондентів, які брали участь у дослідженні (як експериментальної, так і контрольної груп) за методиками: «Опитувальник суб'єктивної оцінки професійного визначеності» (СПВ) (О. І. Вітківська); «Опитувальник термінальних цінностей (ОТеЦ)» (І. Г. Сенін); опитувальник «САМОАЛ» (О. В. Лазукіна в адаптації Н. Ф. Каліни), мало на меті виявлення наявності або відсутності певних змін в самооцінці професійної визначеності респондентів, стабільності показників за факторами термінальних цінностей, мотиваційних аспектів професійного вибору і значущих життєвих сфер, порівняння результатів експериментальної та контрольної груп за цими показниками (табл. 1).

Таблиця 1

Показники суб'єктивної визначеності в експериментальній (Е) та контрольній (К) групах протягом експериментального періоду

Групи		Середні показники суб'єктивної визначеності у групах		Зрушення у показнику суб'єктивної професійної визначеності за навчальний рік (B2 – B1)
		На початку року	У кінці року	
		<i>B1</i>	<i>B2</i>	
Група, яка зверталась за профконсультаціями	Е	4,91	14,92	10,01
Група, яка не зверталась за профконсультаціями	К	13,67	17,56	3,89

Як видно з табл. 1, на початковому етапі дослідження ці дві групи не відрізнялися на статистично вірогідному рівні за показником професійної визначеності. Але в експериментальній групі (Е) показник суб'єктивної професійної визначеності був нижчий, ніж у контрольній групі (К) (це пояснює причину звернення цих учнів до психолога).

За період проведення експерименту в обох групах відбулося зростання показника суб'єктивної професійної визначеності, причому в експериментальній групі це зростання було значно більшим, ніж у контрольній.

Отже, можна стверджувати, що профконсультативний гурток, систематизуючи і упорядковуючи внутрішній процес професійного самовизначення особистості, має ще й певний психотерапевтичний ефект, знижуючи рівень проблематичності і сприяючи формуванню позитивного ставлення до майбутнього професійного самовизначення, підвищенню впевненості юнаків щодо успішного розв'язання проблеми вибору професії.

Окрім того, результати, отримані за методикою «Опитувальник термінальних цінностей (ОТеЦ)» (І. Г. Сенін), показали, що у досліджуваних переважають термінальні цінності (престиж, матеріальне становище, креативність, розвиток себе, досягнення, активні соціальні контакти, духовне задоволення). Підгрупи «більш успішних» і «менш успішних» респондентів було порівняно за показниками індивідуальної значущості термінальних цінностей, у результаті чого було виявлено, що найбільш помітні відмінності між підгрупами виявилися лише за трьома факторами: 4 – «розвиток себе», 7 – «духовне задоволення» та 8 – «збереження індивідуальності». Показники термінальних цінностей експериментальної і контрольної груп представлені на діаграмі на *рис. 1*.

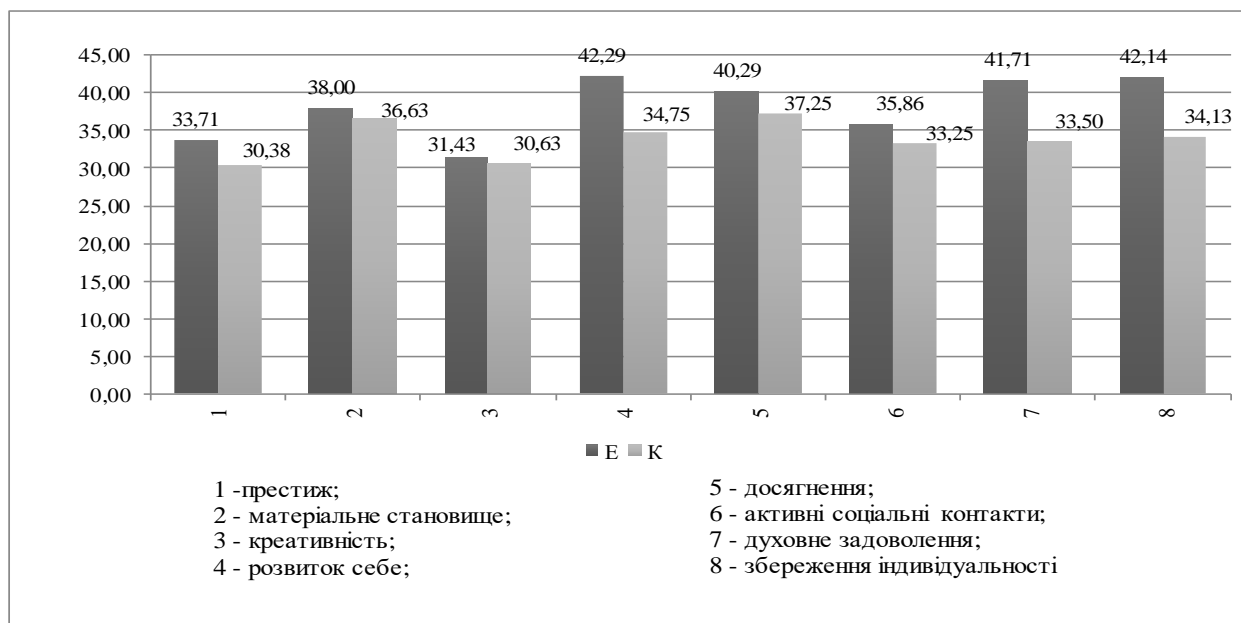

Рис. 1. Показники термінальних цінностей у респондентів експериментальної (Е) та контрольної (К) груп (за опитувальником І. Г. Сеніна)

Таким чином, респонденти, для яких цінності розвитку себе, духовної задоволеності і збереження власної індивідуальності були переважаючими, виявилися «ефективнішими» для тих, хто відвідував профконсультативний гурток.

Високий показник за шкалою «розвиток себе» відображає цінність для особистості самовдосконалення, розвитку своїх потенційних здібностей. Процеси саморозвитку і самовдосконалення особистості неможливі без її самопізнання. Тому особистості, яка хоче розвиватися, як правило, притаманний виражений інтерес до психологічної інформації про себе. Очевидно, що такі юнаки та юнки, що прагнуть до саморозвитку, виявляють більшу зацікавленість у профконсультації, і тому більшу відкритість у спілкуванні з психологом. Прагнення особистості до саморозвитку також добре співвідноситься з активізацією власних резервів саморозвитку особистості учня.

Високий бал за фактором «духовна задоволеність» свідчить про прагнення старшокласників отримувати моральне задоволення у різних сферах життя. Для цих досліджуваних важливо робити те, що їм цікаво і відповідає духовним потребам. Тому у процесі професійного самовизначення ці респонденти орієнтуються на свої практичні спрямування та пізнавальні інтереси, прагнучи обрати таку професію, яка буде їм цікава. Під час профконсультації, у результаті психологічного тестування і бесіди щодо інтересів, цінностей, потреб, здібностей видно, що ці важливі фактори професійного самовизначення добре усвідомлюються досліджуваними. Опираючись на них, за допомогою психолога, старшокласник може значно ефективніше орієнтуватися у виборі майбутньої професійної діяльності і формувати особистий професійний план, адекватний його здібностям і спрямуванням, його реалізаційній спрямованості.

Високий результат за шкалою «збереження власної індивідуальності» свідчить про те, що особистість прагне незалежності, не хоче піддаватися масовим тенденціям. Для неї є цінним зберегти свою неповторність і своєрідність.

Обираючи майбутню професію, учні з високим рівнем розвитку потреби збереження власної індивідуальності орієнтуються на такі види професійної діяльності, які відповідають не тільки їх здібностям а, передусім, їх особистісним якостям, враховуючи особливості того професійно-соціального оточення, в якому їм, можливо, доведеться працювати.

Виявивши особливості ціннісної сфери особистості, які позитивно вплинули на процес професійного самовизначення, ми проаналізували отримані результати за факторами важливих життєвих сфер. Опитувальник термінальних цінностей особистості виявляє і дозволяє порівняти індивідуальну значущість для особистості таких сфер життя: сфера професійного життя, сфера навчання і освіти, сфера сімейного життя, сфера суспільного життя, сфера захоплень. Показники домінування різних сфер у респондентів експериментальної і контрольної груп представлені на *рис. 2*.

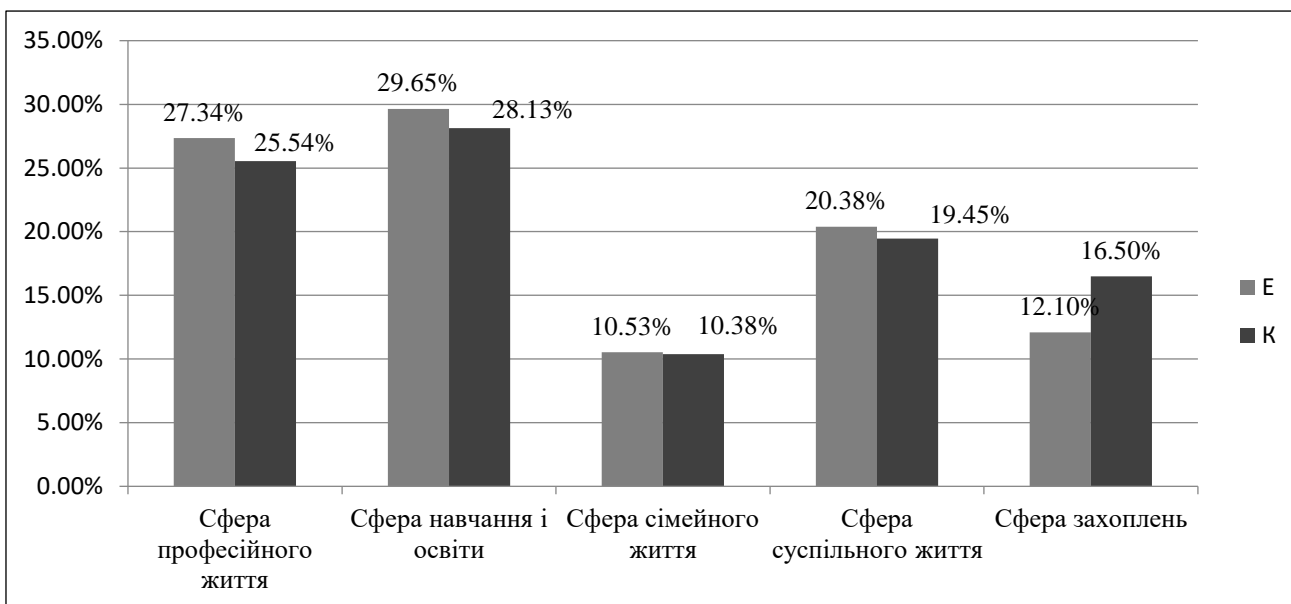

Рис 2. Показники домінування різних сфер у респондентів експериментальної (Е) і контрольної (К) груп (за І. Г. Сеніна)

Отже, значущими життєвими сферами для респондентів виявилися: сфера професійного життя, сфера навчання і освіти та сфера суспільного життя. За показниками значущості сфери професійного життя і сфери навчання і освіти експериментальної і контрольної груп не мають суттєвих відмінностей.

Отже, особистість не обов'язково має бути спрямована на навчання і професійний розвиток, і при цьому досить успішно професійно самовизначатися.

Варто зазначити, що в результаті виконання опитувальника «САМОАЛ» (О. В. Лазукіна в адаптації Н. Ф. Каліні) було виявлено, що респонденти, для яких профконсультація була ефективнішою, відрізняються від респондентів контрольної групи високими показниками за фактором «цінності самоактуалізації». Порівнявши підгрупи досліджуваних, які не відвідували профконсультаційний гурток, ми виявили, що значущість цінностей самоактуалізації висока також у досліджуваних, які самостійно успішно самовизначалися. Показники самоактуалізації респондентів контрольної і експериментальної груп представлені на діаграмі на рис. 3.

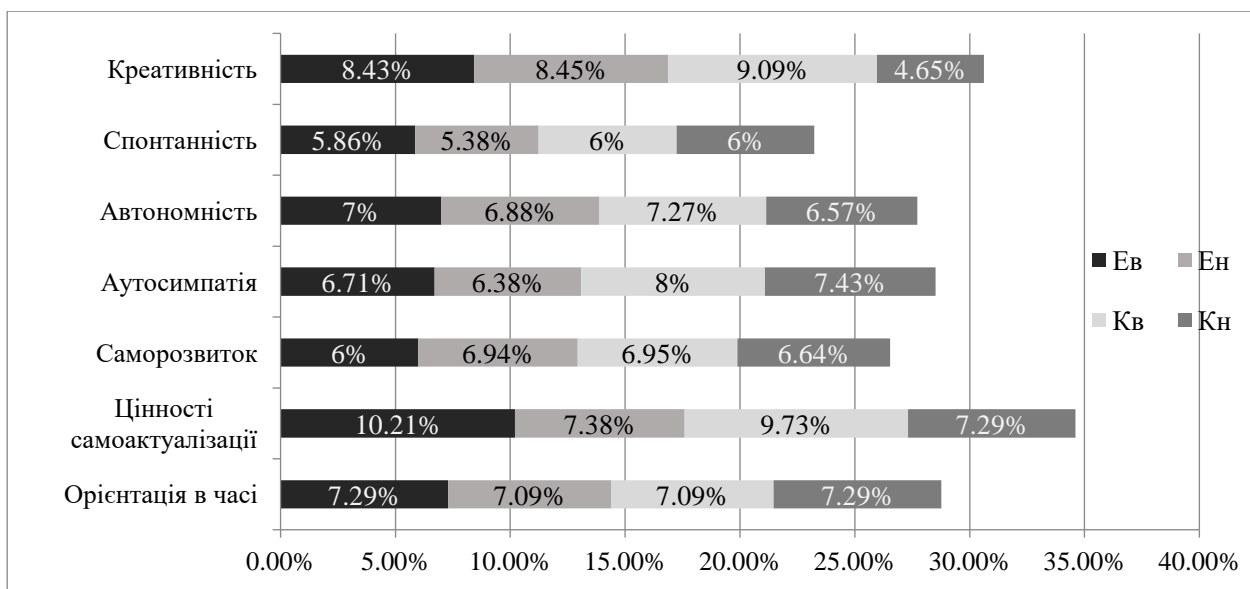

Рис. 3. Показники самоактуалізації респондентів експериментальної (Е) і контрольної (К) груп (за методикою О. В. Лазукіної в адаптації Н. Ф. Каліні)

Примітка: Ев – високі показники в експериментальній групі, Ен – низькі показники в експериментальній групі; Кв – високі показники в контрольній групі; Кн – низькі показники в контрольній групі.

Окрім того, успішність професійного самовизначення особистості виявилася пов'язаною із ще однією важливою характеристикою: рівнем її потреби у самоактуалізації. У свою чергу, високий бал за шкалою «цінності самоактуалізації» означає, що людина поділяє ці цінності, якими, за А. Маслоу, є істина, цілісність, добро, краса, справедливість, життєвість, унікальність, досконалість, порядок [5].

Саме тому професійне самовизначення особистості буде успішнішим, коли воно відбувається у відповідності з духовними («буттєвими») цінностями. Важливо відмітити, що позитивний зв'язок між успішністю професійного самовизначення респондентів і індивідуальною значущістю цінностей самоактуалізації проявляється незалежно від впливу профконсультації, про що свідчать результати дослідження, представлені на рис. 3.

Висновки. Отже, розглядаючи проблему професійного самовизначення та професійного становлення старшокласників, психологам та педагогам слід звернути увагу на бажання та усвідомлення особистістю проблем, з якими вона зіткнулась у процесі вибору майбутньої професії, на цінності, якими керується старшокласник у своєму житті та його прагнення до самоактуалізації.

Профконсультативні заходи зі старшокласниками, систематизуючи і упорядковуючи внутрішній процес професійного самовизначення особистості, мають і психотерапевтичний ефект, знижуючи рівень проблематичності і сприяючи формуванню позитивного ставлення до майбутнього професійного самовизначення та підвищуючи впевненість юнаків щодо успішного розв'язання проблеми вибору професії. А ефективна партнерська взаємодія учня, сім'ї і педагогічних працівників навчального закладу дасть змогу створити сприятливі умови для адекватного професійного самовизначення старшокласників.

Перспективи подальших досліджень. Доцільним, на наш погляд, є поглиблення теоретичного аналізу соціально-психологічного портрету старшокласника з метою його ефективного психолого-педагогічного супроводу та допомоги при побудові його професійної перспективи.

Список використаних джерел

1. Бартош О.П. Возрастные и гендерные особенности копинг-поведения подростков. *Вестник ЮурГУ*. 2012. №6. С. 42–46.
2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Москва : Просвещение, 1968. 464 с.
3. Вітвіцька С.С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посіб. для студ. магістратури. Київ : ЦНЛ, 2003. 316 с.
4. Грінцова О.М. Психологія проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку : дис...д-ра. психол. наук : 19.00.07 / Національний пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2018. 562 с.
5. Зеер Э. Ф. Профориентология: теория и практика : учеб. пособие для высшей школы. Москва : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2004. 192 с.
6. Кавецкий В.Є. Чинники впливу на професійне самовизначення школярів. *Наукові записки. Серія: педагогіка*. 2015. № 2. С. 158–162.
7. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения : учеб. пособ. для студ. высших пед. учеб. заведений. Москва : Академия, 2004. 304 с.
8. Кравченко Т. В. Батьківське виховання і його вплив на професійне самовизначення дітей старшого шкільного віку. *Сучасний виховний процес: Сутність та виховний потенціал* : м-ли звіт. наук.-практ. конф. Інституту проблем виховання НАПН України за 2011 рік. Івано-Франківськ : НАІР, 2012. Вип. 2. С. 230–232.
9. Кузнецова О.В. Роль временной перспективы в личностном и профессиональном самоопределении подростков. *Психологическая наука и образование*. 2007. № 3. С. 5–15.
10. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. Київ : ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
11. Маноха І. П. Професійний потенціал особистості: досвід онтологічного дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 1993. 22 с.
12. Мачуська І. М. Основні чинники професійного самовизначення старшокласників. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. Вип. 17, кн. 1. С. 483–491.
13. Побірченко Н.А. Проблема самовизначення особистості юнацького віку в трансформаційному суспільстві. *Збірник м-лів Міжнар. наук.-практ. конф. 13 грудня 2012 р.* Київ : КУБГ, 2012. С. 192–196.
14. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу : монографія. Харків : Друкарня Мадрид, 2016. 220 с.
15. Пряжников Н.С. Теория и практика профессионального самоопределения. Москва : МГППИ, 1999. 97 с.
16. Туриніна О. Л. Психологічні особливості професійного самовизначення учнів профільних педкласів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Київ, 1997. 218 с.
17. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. / Київ, 1996. 383 с.
18. Чепелева Н.В. Самопроектирование как фактор развития личности. *Актуальні проблеми психології*. 2014. Т. 2. Вип. 8. С. 4–15.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Bartosh O.P. Vozrastnye i gendernye osobennosti koping-povedeniya podrostkov. *Vestnik JuurGU*. 2012. №6. S. 42–46.
2. Bozhovich L. I. Lichnost' i ee formirovanie v detskom vozraste. Moskva : Prosveshhenie, 1968. 464 s.
3. Vitvitska S.S. Osnovy pedahohiky vyshchoi shkoly : metod. posib. dlja stud. mahistratury. Kyiv : TsNL, 2003. 316 s.
4. Hrinova O.M. Psykholohiia proektuvannia zhyttievoho shliakhu osobystistiu yunatskoho viku : dys...d-ra. psykhol. nauk : 19.00.07 / Natsionalnyi ped. un-t im. M.P. Drahomanova. Kyiv, 2018. 562 s.
5. Zeer Je. F. Proforientologija: teorija i praktika : ucheb. posobie dlja vysshej shkoly. Moskva : Akademicheskij Proekt; Ekaterinburg : Delovaja kniga, 2004. 192 s.
6. Kavetskyi V.Ie. Chynnyky vplyvu na profesiine samovyznachennia shkoliariv. *Naukovi zapysky. Seriya: pedahohika*. 2015. № 2. S. 158–162.
7. Klimov E. A. Psihologija professional'nogo samoopredelenija : ucheb. posob. dlja stud. vysshih ped. ucheb. zavedenij. Moskva : Akademiya, 2004. 304 s.
8. Kravchenko T. V. Batkivske vykhovannia i yoho vplyv na profesiine samovyznachennia ditei starshoho shkilnoho viku. Suchasnyi vykhovnyi protses: Sutnist ta vykhovnyi potentsial : m-ly zvit. nauk.-prakt. konf. Instytutu problem vykhovannia NAPN Ukrainy za 2011 rik. Ivano-Frankivsk : NAIR, 2012. Vyp. 2. S. 230–232.
9. Kuznecova O.V. Rol' vremennoj perspektivy v lichnostnom i professional'nom samoopredelenii podrostkov. *Psihologicheskaja nauka i obrazovanie*. 2007. № 3. S. 5–15.
10. Maksymenko S.D. Heneza zdiisnennia osobystosti. Kyiv : TOV “KMM”, 2006. 240 s.
11. Manokha I. P. Profesiinyi potentsial osobystosti: dosvid ontolohichnoho doslidzhennia : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psykhol. nauk : 19.00.07. Kyiv, 1993. 22 s.
12. Machuska I. M. Osnovni chynnyky profesiinoho samovyznachennia starshoklasnykiv. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi* : zb. nauk. prats. Kirovohrad : Imeks-LTD. 2013. Vyp. 17, kn. 1. S. 483–491.
13. Pobirchenko N.A. Problema samovyznachennia osobystosti yunatskoho viku v transformatsiinomu suspilstvi. *Zbirnyk. m-liv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. 13 hrudnia 2012 r.* Kyiv : KUBH, 2012. S. 192–196.
14. Profesiine samovyznachennia uchnivskoi molodi v umovakh osvithnoho okruhu : monohrafiia. Kharkiv : Drukarnia Madryd, 2016. 220 s.
15. Prjazhnikov N.S. Teorija i praktika professional'nogo samoopredelenija. Moskva : MGPI, 1999. 97 s.
16. Turynina O. L. Psykholohichni osoblyvosti profesiinoho samovyznachennia uchniv profilnykh pedklasiv : dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.07 / Kyiv, 1997. 218 s.
17. Fedoryshyn B. O. Psykholoho-pedahohichni osnovy profesiinoy oriantatsii : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. / Kyiv, 1996. 383 s.
18. Chepeleva N.V. Samoproektirovanie kak faktor razvitija lichnosti. *Aktualni problemy psykholohii*. 2014. T. 2. Vyp. 8. S. 4–15.

Klybanivska, T. M. High school students' professional self-determination and professional development.

The author analyzes the concepts of professional orientation and professional self-determination of the individual in early adolescence. High school students develop a need for vocational training, and a need to try themselves in new social roles, a need to prepare themselves for life and work and develop the qualities necessary for future professions.

The author discusses the main factors in high school students' career guidance as well as the effects of macro- and micro-environments on their professional trajectories. To the author's mind, the design of high school students' future professional life is largely socially determined. The main means of this life designing are high school students' uncritical identification with their parents and acceptance of social stereotypes.

The author also considers some aspects of high school students' professional self-determination and professional development in experimental and control groups. The study found certain changes in high school students' self-assessment of their professional determination, indicators of terminal values, profession-related motivation and important areas of life.

High school students' successful professional self-determination was shown to correlate with their need for self-actualization. It was also found that vocational counseling facilitated high school students' solving profession-relevant problems and promoted high school students' positive attitudes towards their professional self-determination, as well as increased high school students' confidence in their successful choice of a profession.

Key words: professional self-determination, professional development, adaptation, self-actualization, terminal values, socialization.

Відомості про автора

Клибанівська Тетяна Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, м. Вінниця, Україна.

Klybanivska, Tetiana Mykolaivna, PhD, Associate Professor, Department of Psychology and Social Work, M. Kotsyubynsky Vinnytsya State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0746-5869>

E-mail: inka020571@gmail.com